

Gitanos i altres minories marginals a Pego, a finals del XVIII

Josep Sanchis Costa

A la dignitat de tothom, raça i condició.

En multitud d'ocasions hem tingut la possibilitat de sentir termes com «vague», «malfactor», «gitano», etc. Això no obstant, la majoria de les vegades ens han sonat tan distants com desfigurats.

Aquest desconeixement de la realitat tindria una explicació, a causa de la dificultat fins i tot de localitzar fonts, diguem-ne, de primera mà, que ens donaren l'explicació del desconeixement, i que tractaren de desvelar-nos parts de les formes de comportament del nostre país a finals del segle XVIII.

No obstant, encara que se n'ha escrit bastant sobre els diversos temes en qüestió, cal apuntar que són molt poc coneguts per la gran majoria no especialitzada en la matèria. I això que es tracta d'una matèria de gran riquesa històrica, política i fins i tot sociològica, que uns han utilitzat com una cosa romàntica i altres han convertit en una terrible plaga.

Serà arran d'aquests plantejaments que el tema que centre la nostra actuació, en el present treball, serà els dels marginats, i, dins d'ell, en un primer estudi, el dels gitanos, partint d'una pragmàtica amb força de llei promulgada pel monarca Carles III, en 1783, per a castigar la vagància d'aquells coneguts, segons el document consultat ⁽¹⁾, amb el nom de gitanos o castellans.

Si fem un recorregut en el temps per comprovar quan fan la seua aparició a Espanya els anomenats gitanos, ens trobarem amb fonts com la proporcionada per Sebastián García Martínez ⁽²⁾, el qual, al seu torn, pren d'Amada López de Meneses: «Dos oleadas principales: la de los «egipcios menores», procedentes de Siria, Chipre (...), oleada que penetró en la península a partir de 1425; y la de los gitanos «de Grecia», que a través del Mediterráneo hizo acto de presencia en la península desde 1488».

A l'igual que tota minoria ètnica, han estat inassimilables, i en conseqüència perseguits, com podem apreciar en la llei escocesa contra la vagabunderia de 1579 ⁽³⁾: «*Que les claven las orejas a un árbol y se las corten, y los expulsan del país; y si después de eso se les vuelve a encontrar, que les ahorquen ... a todos los de ese pueblo holgazán, que se hace llamar egipcio*». A Espanya,

1.- (Arxiu) (Municipal) (Pego). Llibre de Justícia. Secció II. Grup III. 811 - 832/8 - 29. Any 1.776 - 1.873.

2.- López Meneses, A.: La inmigración gitana en España en el siglo XV (Apuntes para su estudio). Martínez Ferrando, Archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria. Barcelona, 1.962, pàg. 239. (Citat per García Martínez, S.: Otra minoría marginada: los gitanos en Valencia bajo los Austrias. Actas del I Congreso de Historia del País Valenciano. Valencia, 1.974, pàg. 252). El llibre bàsic al respecte és: Los gitanos españoles. El pueblo borbónico. Obra de María Elena Sánchez, Castellote editor, 1.977, Madrid.

3.- Acton Thomas.: Gitanos. Editorial Espasa Calpe, S.A. Madrid, 1.983, pàg. 8.

les persecucions vindran arran de la gran quantitat de mandats i Cèdules Reials, que des de finals del segle XV, es decreten; bé per a la seua assimilació, bé per a la seua expulsió, encara que totes elles al·ludisquen al fet que són un grup de posició dura, front als quals cal mostrar-se amb inflexibilitat.

Segons García Martínez ⁽⁴⁾, per al País Valencià, les Corts de Montsó de 1547 van ser les primeres a establir una legislació persecutòria sobre l'esmentada minoria; legislació que a Castella ja es venia efectuant des de l'època dels Reis Catòlics, en considerar-los com que «*roban los campos y destruyen las heredades y matan a quien se lo defiende, y en los poblados hurtan y engañan a los que con ellos tratan, y no tienen otra manera de vivienda*».

Amb el pas del temps, es va produir una gran difusió de Cèdules Reials; però totes elles esmenten aquesta raça en termes pejoratius, com es demostra en el decret donat per Felip IV en 1639, en el qual es diu: «*en todos los lugares hacen mucha sobra esta infame raza; pues sólo sirven de espías, ladrones y embusteros*».

Aquesta actitud dels Austries contra els gitanos va continuar durant els primers Borbons, que van mantenir una dura repressió. Va adquirir especial duresa durant el regnat de Ferran VI, en els decrets del marquès de la Ensenada. A aquests decrets responen les següents paraules de Mayans, que jutja la situació social creada per la iniciativa del govern, en una carta a Blas Jover que transcriu A. Mestre ⁽⁵⁾: «*Por donde han pasado han hecho a los campos más mal que la langosta. [...] Domiciliarlos será corromper los lugares de sus domicilios. Restituírles los bienes es imposible. No restituírles el residuo de ellos es inhumanidad y hacerlos más ladrones*».

Les minories ètniques, i concretament els gitanos, són punt d'atenció de Carles III, com es demostra arran de la consulta realitzada pel monarca al seu Consell, en data de 22 de gener de 1772. En aquest anys D. José Moñino Redondo és comte de Floridablanca i Fiscal del Consell de Castella.

Una de les decisions que sembla que indueixen el monarca a prendre partit sobre el tema de les esmentades minories vindria a ser l'aparició de quadrilles de vagues, motivats per la vida fàcil i extravagant que aquests professen. Aquesta forma de vida és la causant, en certa manera de la gran deserció que es produeix, tant en les tropes de terra com en les de marina.

Serà arran d'aquesta consulta que Carles III es decidirà a donar via lliure a la seua Pragmàtica, de la mateixa manera que anteriorment ho havien fet tant Felip III, el 28 de juliol de 1619, com Felip IV, el 8 de maig de 1633. Això no obstant, sembla que cap d'aquestes és un intent d'assimilació de minories ètnico-religioses, com abans ho havien estat la dels jueus i mudèjars-moriscos, sinó més aviat d'un intent en la recerca de l'homogeneïtat social duta a cap per l'uniformisme centralitzador borbònic.

La Reial Pragmàtica va ser expedida el dia 19 de setembre de 1783, i publicada solemnement amb força de llei el dia 22 del mateix mes i any, davant la porta del Palau Reial, i concretament davant la porta de Guadalajara. Hi assistiren diverses personalitats de la Casa i Cort, i va ser signada pel Secretari i Escrivà de Cambra més antic de Carles III, D. Pedro Escolano de Arrieta.

4.- García Martínez, S.: Otras minorías marginadas: los gitanos en Valencia bajo los Austrias. Actas del primer Congreso de Historia del País Valenciano. Valencia, 1.974, pág. 235.

5.- Mestre Sanchis, A.: "Una villa de señorío, Oliva en el siglo XVIII". Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante, núm. 11, Alicante, 1.992, pág. 200.

Pego. Foto: F. Sendra.

Entre els diversos personatges que es trobaven presents en la configuració hi podem destacar el Comte de Campomanes.

La Reial Pragmàtica consta d'un total de 44 articles d'ordre molt divers. N'hi ha set dels quals se'n fa una menció especial, i són els articles 7, 9, 11, 12, 39, 41 i 42. Aquests articles centraran el seu punt d'actuació tant en la concessió de noranta dies per a la regularització poblacional dels anomenats «gitanos», com en la confecció de llistes poblacionals dels Justícies dels Partits, en les quals cal donar compte de la situació en què el col·lectiu «gitano» es trobava abans i després de la publicació de l'esmentada Reial Ordre. En definitiva, tot estava encaminat a dur cap a un desenllaç feliç el vergonyós espectacle que part de la població espanyola estava oferint, i que no era altre que la mendicitat i el pillatge.

Si analitzem els continguts dels capítols, podem arribar a comprendre que allò que pretén el govern de Carles III no és altra cosa que deixar assentat, com es demostra al primer dels capítols, que els anomenats gitanos no ho són ni per origen ni per naturalesa, sinó que aquests vindrien a ser i comportar-se com un grup de vida vagant, amb una llengua un tant peculiar i amb una forma de vestir diferent de la de la resta de la societat del moment. La Cèdula ve a posar la guinda en recordar que: «...los que se llaman y se dicen gitanos no lo son por origen ni por naturaleza, ni provienen de raíz infecta alguna», fent, en conseqüència, una clara al·lusió a les diferències socials del moment.

Serà, doncs, arran d'una sèrie de plantejaments d'ordre moral i social que la monarquia arribarà a intimidar, mitjançant diferents penes, qualsevol dels vassalls del regne que ni tan sols gose anomenar els referits amb les veus de gitanos, tot arribant en les seues aspiracions al reconeixement d'una sola societat, quan administrativament faça desaparèixer qualsevol document que fera al·lusió a aquest grup.

La voluntat de la monarquia per agrupar aquest col·lectiu dins el conjunt

social del moment es demostra en tant que el monarca posa a voluntat dels anomenats gitanos, sempre i quan aquests abandonen la seua manera de viure, qualsevol dels oficis dels gremis o comunitats, castigant qualsevol persona, d'ofici o gremi, que no acceptara aquest nou contingent humà redimit, amb penes que oscil·len entre els deu ducats la primera vegada, vint la segona i trenta la tercera, arribant fins i tot, segons la magnitud de la resistència, a veure's privat d'exercir el mateix ofici.

Podríem, en conseqüència, plantejar-nos si allò que pretén la Pragmàtica no és, en definitiva, que es produísca la integració social per part d'aquest col·lectiu, alhora que hi haja un increment de la població activa, amb una dignificació dels oficis desenvolupats fins ara per ells.

Entre els oficis que la Pragmàtica enumera, i que sembla que eren els que amb major assiduitat desenvolupaven els gitanos, podem destacar el d'esquilador, mercader, firaire, hostaler, etc.: treballs que, a partir d'ara, es considerarà que no han de ser prou per a aquest col·lectiu, encara que es reconega que: *«...si el mesón se encuentra dentro del pueblo y no hay indicios de que en él se alberguen, puede este oficio bastar, y ser a su vez notorio empleo»*.

La Cèdula estableix una concessió de noranta dies, comptats a partir del de la seua publicació, perquè qualsevol d'aquests vagabunds establisca un lloc de residència, que no ha de ser la Cort ni els llocs reials. Com es comprova, encara que per part de la monarquia es desitge l'assimilació del grup al conjunt social, se'l segueix discriminant perquè es posen entrebancs al seu assentament, no ja a la Cort, sinó fins i tot als voltants. D'igual manera, com comprovarem més endavant, el membres del col·lectiu rebran un tracte més dur en cas de delicte que la resta de la societat.

Una vegada transcorregut el termini dels noranta dies a partir de la publicació de la Reial Ordre, el 22 de setembre del 1773, s'establirà que els Justícies de les diferents ciutats han de procedir contra els que no hagen obeït de la següent manera:

«A los que habiendo dejado el trage, lengua, nombre o gerigonza, unión y modales de gitano, huvieren además elegido y fixado domicilio, pero dentro de él no se huvieren aplicado a oficio, ni a otra ocupación, aunque no sea más que la de jornaleros, o peones de obras, se les considerará como vagos, y serán aprehendidos y destinados como tales, según la ordenanza de éstos, sin distinción de los demás vasallos».

A partir d'aquests moments s'establirà una clara diferència entre aquells que, havent deixat vestits, llengua i maneres de comportar-se, cometeren algun delicte, i aquells altres que no hagueren deixat aquest mode de vida, sinó que solament aparentaren vestir i parlar com la resta dels vassalls, i continuaren dedicant-se a la vagància. En el primer dels casos, se'ls castigarà com a la resta de reus que hagen comés els mateixos crims, sense cap varietat. En el segon, en cas que foren apresats pels Justícies, es formarà una llista d'implicats, amb el nom, senyes i lloc on van nàixer; aquestes llistes aniran a mans dels Corregidors dels Partits, donant compte, a través del seu dictamen, a la Sala del Crim, la qual, una vegada verificada la notificació del Corregidor, manarà

segellar a les esquenes dels contraventors, amb un ferro roent, l'escut de les armes de Castella.

De l'esmentada pena, en quedaren exempts els joves d'ambdós sexes que no passaren dels setze anys, encara que aquests rebien potser una pena major, que era la de ser deslligats de l'ambient familiar i ser col·locats en hospicis o cases d'ensenyament, amb el pretext d'ensenyar-los algun ofici; sempre sota la tutela dels rectors que, per al cas, dictaminaren les Junes o Diputacions, i que el Consell faria establir per parròquies.

Perquè no tornara a succeir, tal vegada, allò que en Cèdules anteriors ja s'havia esdevingut, que no era sinó l'incompliment d'allò que aquestes establien, segons apunta García Martínez⁽⁶⁾: «la reiteración de las disposiciones represivas —en Valencia, Navarra i, sobre todo, en Castilla— demuestra su escasa efectividad ante la constante movilidad de las tribus gitanas y su capacidad de infiltración», el monarca posa en mans del Corregidor una quantitat de diners, tret dels Propis i Arbitris dels pobles de cada Partit, perquè aquest pugui fer efectiva la seua tasca de recerca i captura, sense la consegüent notificació i aprovació per part del Consell.

Allò que es pretén, en definitiva, no és sinó que les Justícies no siguin omises sota cap concepte en l'aplicació de la Pragmàtica, castigant-les en conseqüència amb penes que variaven des de la suspensió dels seus oficis pel temps que els faltava per complir, sempre que es tractara de la primera vegada que no complien la llei, fins al fet de veure's inhabilitades a perpetuïtat per aconseguir el càrrec, a més de satisfer, per part de les Justícies omises mancomunades, la multa de dos-cents ducats i de quedar tot això reflectit al Llibre de l'Ajuntament.

Les penes imposades en l'esmentada Pragmàtica no sols anaven contra els que no aplicaven la llei, sinó que afectava tot el conjunt de la societat, castigant amb major duresa aquells que auxiliaren o encobriren els esmentats gitanos, foren de l'estament social que foren, amb penes econòmiques que anaven des dels dos-cents ducats la primera vegada, fins als mil ducats la tercera. En el cas que aquestes penes econòmiques no pogueren ser satisfetes, s'hi produïa una permuta per tres anys de presó quan es tractara de la primera vegada que s'incorria en encobriment, sis anys quan es tractava de la segona, i deu quan era la tercera. Comprovem com les penes devien ser excessivament dures, però, sense cap dubte, encaminades a una total fidelitat reial.

Com hem dit anteriorment, cap estament social, en principi, havia de quedar fora del compliment de la llei. En conseqüència, qualsevol que no complira amb aquesta llei era castigat amb penes diverses. D'aquest mode, la Reial Pragmàtica castigava els encobridors, pertanyents o no a l'estament secular privilegiat, amb penes que arribaven fins a l'embargament dels seus béns materials, i, en cas que aquests no foren suficients per a satisfer la multa imposada pels Justícies, fins a la pena de presó.

Amb la finalitat de no arribar fins a les últimes conseqüències en l'alicació de la Pragmàtica, el monarca estableix allò que podríem anomenar una clàusula de concòrdia i bona predisposició per la seua part cap als anomenats gitanos, en concedir indult de perdó a tots aquells que durant el

6.— García Martínez:
op. cit., pàg. 252.

termini de noranta dies, a partir de la publicació de l'ordre, fixaren la seua residència dins de les ciutats i es dedicaren a qualsevol de les professions de bon profit. D'aquest indult no se n'exceptuava ni els contrabandistes, ni els desertors de l'exèrcit. Amb tot, els primers s'havien de presentar davant els respectius Intendents o Jutges per tramitar pertinences oportunes, mentre que els segons havien d'arreglar les formalitats en els seus respectius cossos; sempre, els uns i els altres, dins del termini dels noranta dies.

Solament quedaven fora de l'indult aquells que s'hagueren tacat les mans amb sang, sempre que aquesta no fóra justificada com a defensa pròpia. D'igual manera, també s'exceptuava del perdó reial els qui hagueren profanat o realitzat robatori en un lloc sagrat.

Si en el cim del poder administratiu es trobaven els sectors nobiliaris, caldria ara recordar que a les ciutats més poblades hi havia càrrecs municipals formats pels regidors i alcaldes, que constituïen el poder als ajuntaments, auxiliats pels anomenats diputats del comú, perquè, junt amb els regidors, pogueren transmetre el sentiment de les poblacions.

Tots els càrrecs esmentats els podem apreciar a la Pragmàtica en tant que s'hi especifica la funció del corregidor, el qual tindrà cura de notificar al govern del consell els testimoniatges de la publicació de la Reial Ordre, tant en els diferents caps de partit com en els pobles que aquests comprenen; passant a la vegada, dits escrivans de cambra i de govern del consell, a les secretaries de gracia i justícia, les relacions sobre la publicació de l'esmentà llei.

Al seu torn, cadascú dels diferents corregidors, passats els noranta dies hàbils dels transcurso de la publicació de l'ordre, ho notificaran als justícies del partit, donant compte al consell d'haver-ho realitzat.

La Reial Pragmàtica va ser signada per D. Pedro Escolano de Arrieta, en aquells moments secretari de cambra més antic. I, per mandat del rei, va ser escrita pel secretari D. Juan Francisco de Lastiri.

la Reial Ordre va ser comunicada al consell el 15 d'agost pel comte de Campomanes, per aquelles dates degà governador interí del comte de Floridablanca, tot recordant a l'esmentat consell el compliment de la seua obligació. El consell, al seu torn, recordarà als corregidors i justícies les obligacions que tenen an el compliment de la citada llei.

Sembla que van ser molts els governadors que no compliren amb la Pragmàtica, com es demostra en la circular tramesa pel comte de Floridablanca al Consell, de mà del comte de Campomanes: «... el Rey ha llegado a entender que son muchos los Gobernadores que no han cumplido con lo que previere el artículo 39 de la Real Pragmática de Gitanos de 19 de Septiembre del año proximo, i siendo esta materia tan importante para la tranquilidad y seguridad de los pueblos y caminos, i para dichos objetos del Real servicio y felicidad comun, quiere su Magestad que se recuerde a dichos Consejos el cumplimiento de obligacion en esta parte en el supuesto de que no seran promovidos ni considerados en sus pretenciones mientras no executen quanto se les ordena en dicha pragmática i muestren su celo.»

Si amb anterioritat hem pogut comprovar com la data de comunicació

circular de la Reial Ordre s'expedeix a San Ildefonso, el 26 de setembre de 1783, podem evidenciar ara, mitjançant la documentació recollida a l'Arxiu de Pego, com aquesta no es rep a la comandància de Dénia fins al 13 d'octubre del mateix any. Una vegada rebuda, es procedeix d'immediat a donar-li curs legal. És rebuda a l'Ajuntament de Pego el 23 del mateix mes, on es va dictaminar per l'aleshores alcalde ordinari de la ciutat, Joseph Sala, que es realitzara mitjançant el pregoner públic, Francisco Badia, el pertinent acte públic, tant a la Plaça Major com als diferents paratges acostumats, fet que s'esdevingué al dia següent.

Una vegada realitzades les notificacions oportunes a la població, amb l'objecte que es compliren en el termini dels noranta dies les noves regles per castigar i contenir la vagància dels coneguts amb el nom de Gitanos, el secretari de Pego passa a formar la relació ciutadana dels que hi havia a la ciutat abans i després de la publicació de la Pragmàtica, amb l'objecte d'informar el Governador del Partit de Dénia, tal i com aquest li ho havia fet saber, en la data del 18 de gener últim.

La tramitació burocràtica dels residents a Pego pertanyents al col·lectiu gitano, segons els llibres de veïnat, serà allò que en la data de 24 d'abril de 1784 es complimentarà per a la seua certificació, amb les següents dades:

Llista de gitanos veïns de Pego abans i després de la publicació de la Reial Pragmàtica:

Nom i cognoms: Diego Dias
 Fill de: Christoval Dias i de Maria Montoya
 Professió: Llaurador
 Edat: 44 anys
 Natural de: Parcent
 Casat amb: Ramona Paladines
 Filla de: Francisco Paladines i de Beatris Fernandes
 Veïns de: Sant Felip
 Edat: 46 anys
 Natural: l'esmentada ciutat

Nom i cognoms: Joseph Dias
 Fill de: Christoval Dias i de Maria Montoya
 Professió: Llaurador
 Edat: 19 anys
 Natural de: Pego
 Casat amb: Solter

Nom i cognoms: Antonio Borrull
 Fill de: Francisco Borrull i de Josefa de Malla
 Professió: Llaurador
 Edat: 51 anys
 Natural de: Alcoleja

Casat amb: Maria Garcés
 Filla de: Manuel Garcés i de Maria Gimenes
 Edat: 27 anys
 Natural de: Cullera

Nom i cognoms: Joseph Vicente Bustamante
 Fill de: Diego Bustamante i de Josepha de Malla
 Professió: Llaurador
 Edat: 44 anys
 Natural de: Caudiel
 Casat amb: Maria Francisca de Malla
 Filla de: Francisco de Malla i de Bernarda Escudero
 Edat: 28 anys
 Natural de: Ador

Nom i cognoms: Antonio Hernandez de Malla
 Fill de: Francisco de Malla i de Bernarda Escudero
 Professió: Llaurador
 Edat: 38 anys
 Natural de: Monfort del Cid
 Casat amb: Josepha de Vargas
 Filla de: Sebastian de Vargas i de María Velasco
 Edat: 24 anys
 Natural de: Mon  ver

Nom i cognoms: Diego de Malla
 Edat: 90 anys
 Casat amb: vidu
 Avi de: Antonio de Bustamante

Nom i cognoms: Pascual Borrull
 Casat amb: Teresa Bustamante
 Professió: Llaurador
 Veïns:   ltima residència a Oliva
 Edat: es desconeix

De tot aquest conjunt poblacional assentat al terme de Pego, cabria dir que tots ells, exceptuant-ne els casos de Joseph Dias i de Diego de Malla, compareixen davant el senyor alcalde, Damian Garcia, en el termini dels noranta dies donat per la llei, per notificar que han abandonat tant la llengua com les maneres i el vestir dels gitanos. Probablement, els motius pel qual els dos anomenats abans no es presenten davant l'autoritat municipal siguen: en el cas de Joseph Dias, el fet de ser natural de Pego i, en conseq  ncia, estar exempt de tal tràmit; en el cas de Diego de Malla, potser la seua no compareixença fou deguda al fet que morira per aquell dies, a causa de la seua avançada edat, ja que, com hem pogut apreciar, aquest comptava ja amb

noranta anys, edat excessiva per al moment, i més per a un col·lectiu errant.

Serà arran de la confecció de les llistes citades que, en data de 4 de setembre de 1784, el secretari de l'Ajuntament de Pego notificava al Governador de la plaça de Dénia, D. Fermín Monzó, el següent: «...en los parajes que obran en la Escribanía de mi cargo y archivo de dicho Ayuntamiento, no consta de lista alguna de los sujetos y causas que prescriben los artículos 11, 12, 21, 38, y 39 de la Real Pragmática, en la que se dan nuevas reglas para contener y castigar la vagancia...»

Arran d'aquesta notificació podem afirmar que, al poble de Pego, tant abans de la publicació de la Pragmática com després no hi havia gent de raça gitana que es dedicaren a la vagància, sinó que tots ells es trobaven integrats en la resta de població «paia», participant en les feines agrícoles, tal i com es pot apreciar en la professió que tenen.

Crida l'atenció comprovar que tots ells, excepte Joseph Dias, són forasters. Valdria la pena fer-nos una sèrie de preguntes al respecte:

¿No hi ha gitanos que visquen des de generacions anteriors a Pego?

La resposta sembla en certa manera senzilla, ja que hem pogut constatar com l'any 1784, any en què es complimenta la certificació dels residents a Pego, Joseph Dias, de 19 anys, era natural d'aquest poble, mentre que el seu germà, Diego Dias, de 44 anys, era de Parcent. Sembla que els seus pares es degueren desplaçar, aprofitant la proximitat i a la recerca de millores econòmiques, de Parcent a Pego sobre l'any 1760, cosa que vindria a certificar que hi havia gent de raça gitana en aquest darrer poble ja abans de la publicació de la Pragmática.

La introducció d'aquest grup en la zona de la Safor-Marina degué produir-se en la primera meitat del segle XVIII, tal i com apunta A. Mestre⁽⁷⁾, citant Maïans: «V.S. haga todo cuanto pueda para que cuanto antes se tome la providencia que parezca menos dañosa, porque la tardanza es muy perjudicial a las poblaciones a donde nos ha venido esta plaga, peor que las egipcias, aunque tiene su nombre» (27-IX-1749).

Però, en una societat relativament estable i tancada com la del segle XVIII: Com arriben a Pego xativins o albacetenys, i, a més, per a treballar com a agricultors?

La contestació seria d'una complexitat extrema, i, en conseqüència, no gosem de pronunciar-nos-hi, a causa, en certa manera, d'aquestes distàncies quilomètriques tan grans per al moment, i amb uns mitjans de transport tan precaris com els de l'època. Això no obstant, apreciem que el punt confluència d'un grup és el poble de Pego, i el seu treball, l'agricultura.

Si comprovem els cognoms d'aquests gitanos, Borrull, Dias, Bustamante, etc., apreciem com vénen a ser pràcticament els mateixos que avui queden en aquestes terres, cosa que ens demostraria un doble concepte: el de l'assentament en una terra no hostil al condicionant gitano, i la tradició endogàmica practicada per aquest col·lectiu, i apreciable en alguna de les famílies aquí inserides.

En efecte, podem apreciar la tradició d'emparentar familiarment entre ells en els casos de Teresa Bustamante amb Pasqual Borrull, els quals, segons sembla, eren fills de la mateixa mare, Josepha de Malla, i de pares diferents,

7.- Mestre Sanchis:
op. cit., pàg. 200.

perquè és molt probable aquesta última es casara en dues ocasions per traspàs del primer dels marits, Francisco Borrull. Un altre dels enllaços familiars entre aquest col·lectiu gitano de Pego serà el produït entre Joseph Vicente Antonio Bustamante i María Francisca de Malla, ja que, com podem apreciar en el quadre que adjuntem, d'elaboració pròpia, es tractava d'un matrimoni entre cosins germans: la mare de Joseph Vicente era germana del pare de Francisca de Malla.

Sembla que els Malla-Bustamante devien ser dels primers cognoms apareguts a Espanya, ja que, en 1590, apareixen units familiarment, com es demostra per la informació subministrada per García Martínez⁽⁸⁾: «*En el año 1590 el virrey de Navarra, Marqués de Córdoba, movilizó quinientos hombres armados contra la cuadrilla gitanil de Gaspar de Malla y Bustamante, que tras actuar en el monasterio de la Oliva, se habia refugiado en las Bardenas*».

Si desglossem per a la seua anàlisi el conjunt gitano d'aquesta localitat en 1784, podem apreciar que els 12 cognoms que apareixien a la relació poblacional en configurarien, amb el temps, en dues famílies: la família Malla i la família Dias, tal i com tot seguit exposem:

Diego de Malla ——— No especifica

|

Francisco de Malla ——— Bernarda Escudero

|

M. Francisca de Malla ——— J. V. A. Bustamante

Antonio Fernández de Malla ——— Josepha de Vargas

Josepha de Malla ——— Francisco Borrull

(1r matrimoni)

|

Antonio Borrull ——— María Garcés

Pasqual Borrull ——— Teresa Bustamante

Josepha de Malla ——— Diego Bustamante

(2n matrimoni)

|

Joseph Vte. Ant. Bustamante ——— M. Francisca de Malla

Teresa Bustamante ——— Pasqual Borrull

Christoval Dias ——— María Montoya

|

Diego Dias ——— Ramona Paladines

Joseph Dias

(Elaboració pròpia a partir del Llibre d'Actes)

8.— García Martínez:
op. cit., pàg. 200.

Una altra de les característiques significatives d'aquest grup, apreciables

Pego. Foto: F. Sendra.

fins i tot avui, serà la de la diferenciació d'edat a l'hora de contraure matrimoni, edat que és molt més avançada en l'home que en la dona. Ho podem comprovar, per exemple, en l'enllaç entre Antonio Borrull i Mariana Garcés: l'edat del primer és de 51 anys, mentre que la de la seua esposa és de 27.

Són, els gitanos, un grup minoritari, que constitueixen la seua pròpia societat, separada en el millor dels casos. Quan no es així, es tracta d'una anti-societat que constitueix la imatge invertida de la societat d'allò que podríem anomenar «gent bé».

Després del que hem comentat, podríem concloure que el bandolerisme social és un fenomen que se sol donar en aquelles societats basades en l'agricultura, i que es compon fonamentalment de camperols i treballadors sense terra, oprimits i explotats per un tercer. Una part significativa d'aquests marginats la constituïran els anomenats gitanos, grups aquest que, sense trobar-se al marge d'una economia rural, no obstant, no s'hi solen integrar.

A l'igual que en segles anteriors, el bandolerisme, al segle XVIII, tendia a ser epidèmic, sobretot en anys de crisi econòmica, la qual cosa reflectiria, en certa manera, la degradació de les condicions de vida de certes capes socials. Açò multiplicaria el banditatge, i deixaria seqüeles en una societat castigada per les guerres i els col·lapses polítics, provocant l'existència de bandes de roders i desesperats.

No era aquest el quadre socials que es vivia a Pego al darrer terç del segle XVIII, com es pot comprovar en l'extensa documentació al respecte, existent a l'Arxiu de Pego ⁽⁹⁾: «*No hallarse en esta villa prófugo a ninguna clase*». Això no obstant, allò que sí que es troba a l'Arxiu de la localitat és la Pragmàtica de 1774 contra els que causen avalots o commocions populars.

Aquesta Pragmàtica reforçaria, mitjançant 18 articles, el manteniment de l'autoritat judicial en tractar de pal·liar la situació mitjançant la repressió, amb penes que incloïen des de la degradació de la persona fins a la confiscació

9.- A.M.P. Governació. Llibre d'Actes de l'Ajuntament: 1.770 - 1.779. Secció II, 624 - 632 / 48 - 46. Anys 1.770 -- 1.778.

de tots els béns materials, posant en evidència els moments calamitosos que devia estar vivint el conjunt de l'Estat.

Si, com hem observat, les situacions calamitoses brillaven per la seua absència al Pego de finals del XVIII, no ocorria el mateix amb el conjunt dels desvalguts, els quals els documents de l'època anomenaven «vagues», i que es xifraven en 22 persones, la qual cosa representaria un 0'44 % del total poblacional. No era una xifra excessivament alta per al moment històric ja que, segons Cavanilles ⁽¹⁰⁾, Pego comptava, en aquells moments, amb una població de 1100 veïns, i una riquesa àmplia quant a diversos fruits de la terra.

La relació de vagues (desvalguts) a Pego, en la data de l'1 de febrer de 1774, és la que tot seguit proporcionem ⁽¹¹⁾:

Vagues jóvens

— Francisca Mauro, doncella fatuo mendiga. Edad 12 años.

Mossos solters de més de 17 anys

— Joseph Martí de Antonio, fatuo mendigo. Edad 48 años.

— Joseph Pineda Bautista, fatuo mendigo, empedido del lado izquierdo. Edad 23 años.

— Francisco Monllor de Pedro, tullido mendigo. Edad 30 años.

Donzelles vagues menors de 50 anys

— Josepha Font de Ignacio, algo incapaz, mendiga con bastante aplicación al trabajo. Edad 34 años.

— Josepha Marquès de Carlos, mendiga, le da mal de corazón, con alguna aplicación al trabajo. Edad 30 años.

— Francisca Company de Joseph, ciega mendig.. Edad 45 años.

Donzelles vagues velles

— Josepha Gilabert de Pedro, coxa impedida y mendiga. Edad 70 años.

Vagues casats d'ambdós sexes

— Jayme Gonzalez de Jayme, coxo impedido, mendigo. Edad 49 años.

— Joseph Oltra, ciego mendigo. edad 60 años.

— Bartholomé Vidal, ciego mendigo. Edad 65 años.

— María Alos, muger de Antonio Pons, mendiga, totalmente impedida. Edad 60 años.

— Francisca Blay, muger de Joseph Nauarro, mendiga incapaz, e impedida. Edad 32 años.

Vagues vidus i vídues

— Ignacio Font, algo impedido de la vista, mendigo algo aplicado a trabajo suave. Edad 62 años.

— Gerónimo Perez, mendigo sin aplicación por su senectud. Edad 78 años.

— Pasqual Borchì, mendigo algo falto de juicio y por ello y su vejez, sin

10.- Cavanilles. J.A.: Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia. Madrid, 1.977.

11.- A.M.P. Governació. Llibre d'Actes de l'Ajuntament: 1.770 - 1.779. Secció II. Grup II. 624 - 632 / 48-56. 1.770 - 1.778.

aplicación. Edad 79 años.

— Pasquala Siscar, viuda de Agustín Cavallero, mendiga, coxa impedita. Edad 60 años.

— Maria Siscar, viuda de Joseph Company, ciega mendiga. Edad 66 años.

— Madalena Naya, viuda de Pedro Romà, mendiga sin aplicación por su vejez. Edad 74 años.

— Gaudemia Navarro, viuda de Joseph Llodrà, mendiga con dolores articulares. Edad 65 años.

— Josepha Cabrera, viuda de Bartholomé Espares, mendiga con dolores articulares. Edad 60 años.

— Anna Maria Ortolá, viuda de Jayme González, mendiga sin aplicación por su avanzada edad. Edad 74 años.

Resum de l'allistament

Vagues joves	Mosses solters de més de 17 anys	Donzelles vagues fins a l'edat de 50 anys
1	3	3
Donzelles vagues velles	Vagues casats d'ambdós sexes	Vagues vidus i vidues
1	5	9

Si comprovem els diferents impediments, físics i psíquics, que aquestes persones posseïen per, segons sembla, ser enquadrats en el concepte de «vagues», advertim com cinc de les persones citades correspondrien a allò que anomenariem com grup d'edat avançada; persones la longevitat de les quals se situa entre els 74 i els 79 anys. D'aquestes cinc, dues són del sexe masculí, i d'ells, un està matriculat al seu torn com a persona amb falta de judici. Els tres restants corresponen al sexe femení, amb edats compreses entre els 70 i els 74 anys, essent-ne una també coixa.

Els cecs/cegues són un altre conjunt que engloba igualment cinc persones. En aquesta ocasió, l'edat s'enquadra entre els 45 i els 66 anys per a les dues dones, mentre que la masculina oscil·la entre els 60 i els 65, amb un total de tres barons, dels quals un apareix documentat com a apte encara per al treball.

Els coixos/coixes aporten un total de tres persones: dues dones, una de les quals ja es troba inclosa en el grup d'edat avançada, i un home, l'edat del qual és de 49 anys.

Les malalties o dolors articulars engloben únicament elements del sexe femení, amb dues dones amb edats compreses entre els 60 i els 65 anys.

Solament dues persones, del conjunt de les vint-i-dues que consten en la relació, no apareixen amb defectes físics, i es tracta en els dos casos de persones d'edat relativament curta, disset anys en un cas, i quaranta-set en

l'altre. Ens aventurem a afirmar que aquestes serien, amb molta probabilitat, les dues úniques persones vertaderament desposseïdes, ja que en els dos casos apareixen documentades únicament i exclusivament com a captaires, i en cap moment es fa al·lusió a cap defecte psíquico-físic.

Si aquesta situació la podem definir com a socialment crua, no hauríem de fer menys amb la proporcionada arran de les declaracions de certs moradors del moment sobre els pròpiament vagues, dels quals la localitat es veu «afavorida» amb un subjecte, amb data de 23 d'abril de 1787, tal i com es recull en les estadístiques municipals de la data, arran de la promulgació d'una Reial Ordre per a procedir a una rigorosa i general lleva d'ociosos voluntaris, vagues i malentretinguts, sense aplicació al treball.

En efecte, tal i com s'aprecia als llibres de Justícia ⁽¹²⁾, després de les notificacions pertinents de diversos habitants de la localitat, es posa en tela de judici com: «*Vicente Ferrer de Juan, mozo soltero de esta villa (...) no tiene oficio, ni empleo alguno, y que a excepción de la corta temporada de la matanza de los cerdos, en que suele ocuparse, que reza un mes poco más o menos, vive el resto del año sin la menor aplicación al trabajo, mal entretenido en juegos de pelota y naypes, y engañando a cuantos puede en los tratos, en términos no obstante que carece de bienes y rentas.*»

Davant aquesta situació, sols caldria fer una consideració, i és que els sentiments, fidels a uns costums tradicionals, heretats i transmesos durant segles, vindrien a sostenir que l'honor individual és una part indivisible del total honor dels ciutadans, acte veïnal que repercutiria tant en la vida familiar com en la poblacional.

Un altre dels collectius poblacionals que el govern de la Nació, mitjançant el comte de Floridablanca, posarà sota el control dels diferents òrgans de justícia serà el del col·lectiu francès. Aquest col·lectiu, per Reial Cèdula de 20 de juliol de 1791, es veurà exposat a justificar la condició en la qual es troba en el nostre país, siga la de transeünts o la de residents.

No es tracta d'una població que vinga únicament i exclusivament en aquestes dècades de finals del segle XVIII, sinó que, pel contrari, la presència estrangera està documentada des de temps antics, com Nadal ve a notificar arran d'una circular entre el Virrei de Mallorca i el secretari del Consell d'Aragó en 1667: «en esta isla no hay franceses, que es cosa milagrosa» ⁽¹³⁾. En termes semblants, Casey ⁽¹⁴⁾ ens dóna dades sobre els francesos; però, en aquesta ocasió, dels que es trobaven assentats a València: «En torno a 1600 habia catorce o quince mil franceses en Valencia, cifra que suponía aproximadamente la veinteava parte de la población de cristianos viejos». Aquesta xifra d'immigrants francesos, a València, declinarà de manera considerable amb el pas dels anys, de manera que en 1691 es comptabilitzaran a València tan sols 2000 persones d'origen francès, segons el mateix autor ⁽¹⁵⁾.

El dia 20 de juliol de 1791 es mana realitzar, mitjançant la Cèdula Reial, el cens d'estrangers, motivat, entre altres coses, per la massiva presència d'aquests, els quals, Floridablanca, conceptua com: «los muchos extranjeros que vienen a España por objetos pretextados o indefinidos, sin que el Estado gane cosa alguna en su venida» ⁽¹⁶⁾.

12.- A.P.M. Justícia. Autos i judicis. Auto d'ofici sobre vagues: 1.787. Secció II. Grup III. 811 - 832 / 8 -29 Any 1.776 - 1.873.

13.- Nadal Oller, J.: La población española (XVI - XX). Ariel. Barcelona, 1.973, pàg. 72.

14.- Casey, James.: El Reino de Valencia en el siglo XVII. Editorial Siglo XXI. Madrid, 1.983, pàg. 7.

15.- Ibídem.

16.- Historia de España. Editorial Planeta. Barcelona, 1.988. Volumen IX, pàg. 99.

El cens en qüestió dona el següent resultat poblacional: 27502 residents, caps de família, dels quals 13.332 eren francesos, i 6.512 transeünts, dels quals 4435 eren francesos ⁽¹⁷⁾.

De la mateixa manera que en els anteriorment comentats grups socials, la localitat de Pego no és aliena a l'assentament francès, com ve demostrat a les actes de l'Ajuntament ⁽¹⁸⁾, de les quals es pot extreure el total de residents i transeünts estrangers en 1791, que és el que tot seguit exposem:

**Llista de francesos residents i transeünts a Pego, avans i després de la publicació de la Reial Cèdula de 1791.
(Elaboració pròpia a partir del Llibre d'Actes)**

Nom: Juan Fayet	Nom: Bartholomé Peiró
Natural de: Osterrach	Natural de: Bescart
Estat: Casat	Estat: Casat
Anys de residència: 36	Anys de residència:
Professió: Botiguer de llens	Professió: Capador
Casat amb: M. Juana Cabanes	Casat amb: C.A.R.
Natural de: Pego	Natural de: Es desconeix
Nombre de fills/es: 2 i 1	Nombre de fills: Es desconeix

Nom: Bernardo Moly
Natural de: Nouselle
Edat: 38 anys
Anys de residència: Des de el 13 d'octubre ultim
Professió: Prior de l'església de San Pere de Garrich

Nom: Francisco Guy
Natural de: Blausach
Edat: 38 anys
Anys de residència: Des de el 13 de novembre ultim
Professió: Sacerdot

Nom: Juan Guy
Natural de: Blausach
Edat: 37 anys
Anys de residència: Des de el 6 de novembre ultim
Professió: Presbiter sacerdot de Mirendoch

Nom: Pedro Escalier	Nom: Antonio Berc
Natural de: Villa de Sales	Natural de: Villa de Sales
Estat: Casat	Estat: Casat
Edat: 21 anys	Edat: 21 anys
Professió: Calderer	Professió: Calderer
Anys de residència: 8	Anys de residència: 6 mesos

17.- Ibídem.

18.- A.M.P. Justícia.
Autos i judicis. Diversos.
1.776-1.783. Secció II.
Grup III. 811 - 832 / 8-29.
Anys 1.776 - 1.873.

Nom: Joseph Fayet mayor
 Natural de: Osterrach
 Estat: Solter
 Edat: 37 anys
 Professió: Tratant
 Anys de residència: 23 anys

Nom: Joseph Fayet menor
 Natural de: Osterrach
 Estat: Solter
 Edat: 26 anys
 Professió: Tratant
 Anys de residència: 8 anys

Nom: Basilio Legret
 Natural de: Monmour
 Estat: Casat
 Anys de residència: 29 anys
 Professió: Tenda de Llenceria
 Casat amb: Pasquala Morent
 Nombre de fills: 2 filles

Nom: Bartholome Bois
 Natural de: Monestir de Brianson
 Estat: Casat. Edat: 70 anys
 Anys de residència: 61 anys
 Professió: Comerciant
 Casat amb: Mariana Lamorós
 Nombre de filles i fills: 2 i 1
 Natural de: Pego

Nom: Bernardo Boncon
 Natural de: Precharch
 Estat: Solter
 Edat: 15 anys
 Professió: Aprent de mercader
 Temps de residència: 1 mes

Nom: Jayme Bancharell
 Natural de: San Christobal
 Estat: Solter
 Edat: 15 anys
 Professió: Criat
 Anys de residència: 5 anys

Com s'hi observa, són tretze les persones que, en aquests moments, es troben a Pego en qualitat de forasters, i concretament, francesos, dels quals tres són eclesiàstics ⁽¹⁹⁾. Aquests mostraren a les autoritats pertinents les credencials oportunes, que, en el seu cas, es tractava d'un passaport expedit pel Senyor Capità General de València.

De la resta, hem de dir, que set estaven aveïnats a la vila de Pego i, d'ells, n'hi havia tras casats: dos amb dones de la localitat (com és el cas de Bartholomé Boys i de Juan Fayet) i un, Basilio Legret, amb una veïna de Benissa. Els cinc restants són solters.

Cas més espectacular és, el de Bartholomé Pere Casaviella, el qual afirma estar matriculat a la ciutat de Jaca, lloc on va aconseguir que el governador militar de la zona, Marqués d'Alos, li concedira un passaport per a passar a la ciutat de Gandía i domiciliar-s'hi, expresant alhora voler fer-ho en aqueixa vila.

Pel que fa als germans Joseph Fayet, tant major com menor, cal dir que sembla que aquests havien causat alta a l'Ajuntament de Gandía, com es demostra per la seua presentació a Pego, en data de 19 de febrer de 1793, notificant el següent : «Que con motivo de hallarse sirviendo en la ciudad de Gandía, necesitaban de una certificación, que acreditase aver prestado en esta villa el juramento prevenido por Reales Ordenes y averse matriculado en esta villa en el pasado año 1791» ⁽²⁰⁾. Ara bé, a diferència del conjunt francès, aquests dos es trobaven en qualitat de transeünts, i sota la protecció del cònsol de la seua nació. Aquesta protecció l'haurien d'abandonar en funció del

19.- Una vegada que el eclesiàstics juren fidelitat i obediència, són acompanyats al Convent de Sant Antoni de Pàdua de Descalcos d'aquesta vila. Allí el reve rent Fra Vicent Sancho, que n'es el guardià, va ser encarregat de tenir-ne cura i assistir-los, fins que el rei determinàs el que volgués.

20.- A.M.P. Justicia. Autos i judicis. Diversos. 1.776-1.873. Secció II. Grup III. 811 - 832 / 8 - 29. Anys 1.776 - 1.873.

dictamen l'article cinqué de la Reial Cèdula, on s'especificava: «Que los estrangeros que estén avecindados, quieran avecindarse, deben (...) renunciar a todo juro de estrangeria, y a toda relación, unión y dependencia del País en que nació, y prometer no usar la protección de él, ni su Embajador, Ministro, o Cónsules, todo bajo pena de galeras, presidio o expulsión absoluta de estos Reynos...⁽²¹⁾.

En definitiva, exigències reials que passen immediatament a ser municipals, com s'ha comprovat, ja que era el consell municipal el més interessat que els seus veïns estigueren obligats i controlats per la seua condició social i per raó de veïnatge, cosa que els permetria, en definitiva, gaudir d'una pau estable. Aquest vindria a ser el cas de l'Ajuntament de Pego, col.laborant institucionalment, mitjançant carta, amb les autoritats del seu cap de partit, única via per demostrar que es trobaven dins l'ordre constitucional, i que complien amb els mandats reials.

21.- A.M.P. Governació. LLibre d'Actes de l'Ajuntament. 1.770-1.790. Secció II. Grup II. Anys 1.770-1.778.